

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA MEDIA SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISH ORQALI O'QUVCHILARNING ONGLI FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH

Abduraxmonova Gulandam Anvarjonovna

Toshkent iqtisodiyot va texnologiyalari universiteti

Namangan manzili Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

gulabdurahmonova21@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezida boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarda media savodxonlikni shakllantirish hamda uning ongli, mustaqil va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlari yoritiladi. Bugungi axborotlashgan muhitda bolalar turli shakldagi axborotlar bilan erta yoshdan to'qnash kelmoqda. Shu sababli boshlang'ich ta'limning vazifasi o'quvchiga faqat bilim berish bilan cheklanmay, uni axborotni anglash, tahlil qilish, taqqoslash, manbasini aniqlash va unga nisbatan asoslangan munosabat bildirishga o'rgatishni ham nazarda tutadi. Tezida media savodxonlikni rivojlantirishning mazmuni, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlariga mos metodik yondashuvlar, interfaol usullar va amaliy topshiriqlar tahlil qilinadi. Shuningdek, media ta'limning o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, axborot madaniyati, kommunikativ kompetensiyasi va o'quv motivatsiyasini rivojlantirishdagi ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, media savodxonlik, axborot madaniyati, ongli fikrlash, tanqidiy fikrlash, mustaqil fikrlash, raqamli kompetensiya, media ta'lim, axborot manbasi, o'quvchi kompetensiyasi, interfaol metodlar, pedagogik texnologiyalar.

KIRISH. XXI asrda axborot inson hayotining barcha sohalariga chuqur kirib kelmoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida bolalar turli axborot manbalaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Internet resurslari, elektron darsliklar, videomateriallar, animatsiyalar, ijtimoiy tarmoqlar va boshqa raqamli vositalar bolaning dunyoqarashi hamda ta'lim olish jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Bunday sharoitda ta'lim tizimi oldida yangi pedagogik vazifa yuzaga keladi: o'quvchini shunchaki katta hajmdagi axborotni qabul qilishga emas, balki undan to'g'ri, maqsadli va ongli foydalanishga o'rgatish. Chunki har qanday axborot ham bir xil darajada ishonchli, foydali yoki ta'limiy qiymatga ega emas. O'quvchi ma'lumotni qabul qilish jarayonida uning mazmunini anglash, manbasiga e'tibor berish, turli ma'lumotlarni taqqoslash va ular asosida mustaqil xulosa chiqarishga o'rganishi zarur.

Mazkur ko'nikmalar ayniqsa boshlang'ich ta'lim bosqichida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki bolaning bilish faoliyati, mustaqil fikrlashi, savol berish odati va axborotga munosabati aynan shu davrda faol shakllanadi. Shuning uchun media savodxonlikni boshlang'ich sinflardan o'qitish rivojlantirish o'quvchining keyingi ta'limiy va ijtimoiy faoliyati uchun mustahkam zamin yaratadi.

MEDIA SAVODXONLIK TUSHUNCHASI VA UNING BOSHLANG'ICH TA'LIMDAGI AHAMIYATI

Media savodxonlik shaxsning turli media vositalari orqali taqdim etilayotgan axborotni tushunishi, undan maqsadli foydalanishi, tahlil qilishi va unga nisbatan ongli munosabat bildira olish qobiliyatini anglatadi. Boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun media savodxonlikni murakkab nazariy tushuncha sifatida emas, balki kundalik ta'limiy faoliyat davomida bosqichma-bosqich shakllantiriladigan amaliy ko'nikmalar majmui sifatida qarash maqsadga muvofiq.

O'quvchida media savodxonlikni shakllantirish jarayonida quyidagi savollarga javob topishga o'rgatish muhim:

- Bu axborot nimani anglatadi?
- Axborot qayerdan olingan?
- U qanday maqsadda taqdim etilgan?
- Ushbu ma'lumotga ishonish mumkinmi?
- Uni tasdiqlovchi dalil mavjudmi?
- Boshqa manbalarda ham shu ma'lumot uchraydimi?
- Ushbu axborot asosida qanday xulosa chiqarish mumkin?

Albatta, boshlang'ich sinf o'quvchisidan murakkab media tahlilini talab qilish to'g'ri emas. Biroq yosh xususiyatlariga mos sodda topshiriqlar orqali bolani axborotga savol bilan yondashish, ko'rgan yoki eshitgan har qanday ma'lumotni darhol haqiqat sifatida qabul qilmaslik hamda o'z fikrini asoslashga o'rgatish mumkin.

O'QUVCHILARNING ONGLI FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA MEDIA SAVODXONLIKNING O'RNI

Ongli fikrlash o'quvchining o'z faoliyati, qarorlari va qabul qilayotgan axborotini tushunishi hamda unga nisbatan faol munosabat bildirishida namoyon bo'ladi. Media savodxonlik esa ushbu jarayonni amaliy jihatdan qo'llab-quvvatlaydi.

Masalan, o'qituvchi dars jarayonida biror mavzu bo'yicha ikkita turli rasmni namoyish etishi mumkin. Birinchi rasmda voqea ijobiy, ikkinchisida esa boshqa nuqtayi nazardan tasvirlanadi. O'quvchilarga "Rasmlar o'rtasida qanday farq bor?", "Qaysi jihatlar sizning e'tiboringizni tortdi?", "Nima sababdan muallif voqeani aynan shunday tasvirlagan bo'lishi mumkin?" kabi savollar beriladi.

Bunday topshiriqlar o'quvchini oddiy kuzatuvchidan faol tahlilchiga aylantiradi. U tasvirni ko'rish bilan cheklanib qolmay, uning mazmuni haqida fikr yuritadi, turli nuqtayi nazarlarni taqqoslaydi va mustaqil xulosa chiqaradi.

Shuningdek, qisqa videolavhalardan foydalanish ham samarali metodik vosita bo'lishi mumkin. Video namoyishidan so'ng:

- "Videoda nima sodir bo'ldi?"
- "Qaysi ma'lumot aniq ko'rsatildi?"
- "Qaysi fikr muallifning shaxsiy qarashi bo'lishi mumkin?"
- "Siz bunga qanday dalil keltira olasiz?"

kabi savollar orqali o'quvchilarning fikrlash jarayonini faollashtirish mumkin.

MEDIA SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI METODLARI

Boshlang'ich sinflarda media savodxonlikni shakllantirishda o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos, sodda, qiziqarli hamda amaliy metodlardan foydalanish muhim.

“Fakt yoki fikr?” metodi

O'quvchilarga bir nechta gaplar taqdim etiladi va ular qaysi biri fakt, qaysi biri shaxsiy fikr ekanini aniqlaydilar.

Masalan: - “O'zbekistonning poytaxti Toshkent shahri.” — fakt.

- “Toshkent eng chiroyli shahar.” — fikr.

Mazkur metod o'quvchilarga obyektiv ma'lumot bilan subyektiv qarashni farqlashga yordam beradi.

“Manbani aniqlang” metodi. O'quvchilarga turli axborotlar beriladi va ular ushbu ma'lumotning manbasini aniqlaydilar: darslik, kitob, o'qituvchi, internet, video yoki boshqa manba. Natijada bolalarda axborotning mazmuni bilan bir qatorda uning manbasiga ham e'tibor berish ko'nikmasi shakllanadi.

“Ikki manbani taqqosla” metodi. Bir mavzu bo'yicha ikki xil matn yoki media material taqdim etiladi. O'quvchilar ulardagi o'xshash va farqli jihatlarni aniqlaydilar.

Mazkur metod quyidagi fikrlash ketma-ketligini shakllantirishga xizmat qiladi:

o'qish → tushunish → taqqoslash → tahlil qilish → xulosa chiqarish.

“Dalilim bor” metodi. O'quvchi o'z fikrini bildirgach, ushbu fikrini tasdiqlovchi dalil keltirishi so'raladi.

Masalan: O'quvchi: “Menimcha, qahramon to'g'ri ish qildi.”

O'qituvchi: “Nima uchun shunday deb o'ylaysan?”

O'quvchi: “Chunki matnning ... qismida uning boshqalarga yordam bergani aytilgan.” Bunday muloqot o'quvchini o'z fikrini shunchaki bayon qilish emas, balki uni asoslashga o'rgatadi.

“Savol beruvchi o'quvchi” metodi. An'anaviy dars jarayonida ko'pincha o'qituvchi savol beradi, o'quvchi esa javob qaytaradi. Media savodxonlikni shakllantirishga yo'naltirilgan darslarda esa o'quvchining o'zi savol tuzishi ham muhim. O'quvchiga rasm, matn yoki videomaterial taqdim etilib, “Ushbu material haqida qanday savol berarding?” degan topshiriq beriladi. Bu usul bolaning kuzatuvchanligi, qiziqishi, ijodiy va mustaqil fikrlashini rivojlantiradi.

MEDIA SAVODXONLIKNI FANLARARO INTEGRATSIYA ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

Media savodxonlikni alohida mavzu sifatida emas, balki turli fanlar mazmuni bilan integratsiyalashgan holda shakllantirish samarali natija beradi.

- O'qish savodxonligi darslarida matn mazmunini rasm, audio yoki videomateriallar bilan taqqoslash;

- Ona tili darslarida reklama, e'lon, xabar va qisqa media matnlarining mazmuniy hamda til xususiyatlarini tahlil qilish;
- Tabiiy fanlar darslarida tabiat va atrof-muhit haqidagi ma'lumotlarni turli manbalar orqali o'rganish va taqqoslash;
- Tarbiya darslarida media xabarlarining inson xulqi, qadriyatlarini va qarashlariga ta'sirini muhokama qilish;
- Matematika darslarida jadval, diagramma, grafik va boshqa vizual ma'lumotlarni o'qish, tahlil qilish va ular asosida xulosa chiqarish mumkin.

Bunday integratsiya natijasida media savodxonlik alohida va uzviy bo'lmagan ko'nikma sifatida emas, balki o'quvchining kundalik o'quv faoliyatiga singdirilgan kompetensiya sifatida shakllanadi.



O'QITUVCHINING MEDIA SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI

Boshlang'ich ta'limda media savodxonlikni shakllantirishda o'qituvchining media va pedagogik kompetensiyasi alohida ahamiyatga ega. O'qituvchi media vositalaridan faqat darsni qiziqarli tashkil etish vositasi sifatida emas, balki aniq didaktik maqsadga erishish vositasi sifatida foydalanishi lozim.

Media vositasidan samarali foydalanish quyidagi izchillik asosida tashkil etilishi mumkin:

maqsad → axborot → kuzatish → tahlil → muhokama → xulosa → refleksiya.

Shu bilan birga, o'qituvchi o'quvchilarga tayyor javoblarni berishdan ko'ra, ularni mustaqil fikrlashga undovchi savollardan foydalanishi maqsadga muvofiq. Chunki media

savodxonlikning asosiy natijasi ko‘p ma‘lumotni yodlab olish emas, balki mavjud axborot bilan ongli va maqsadli ishlay olish qobiliyatidir.

KUTILADIGAN PEDAGOGIK NATIJALAR

Media savodxonlikka yo‘naltirilgan metodik yondashuvlarni muntazam qo‘llash natijasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida:

- axborotni anglash va tahlil qilish;
- fakt va fikrni farqlash;
- turli manbalarni taqqoslash;
- savol berish;
- dalil keltirish;
- o‘z fikrini asoslash;
- mustaqil xulosa chiqarish;
- media materiallarga ongli munosabat bildirish;
- o‘z faoliyatini baholash va refleksiya qilish

kabi ko‘nikmalar rivojlanadi. Bu ko‘nikmalar o‘quvchining nafaqat darsdagi faolligini, balki uning kundalik hayotda axborotdan foydalanish madaniyatini ham shakllantirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta‘limda media savodxonlikni shakllantirish zamonaviy axborotlashgan jamiyat sharoitida muhim pedagogik vazifalardan biridir. O‘quvchini media vositalaridan foydalanishga o‘rgatishning o‘zi yetarli emas. U axborotni anglash, taqqoslash, tahlil qilish, manbasini aniqlash, fakt va fikrni farqlash hamda o‘z qarashlarini asoslash ko‘nikmalariga ham ega bo‘lishi lozim.

Media savodxonlik asosida tashkil etilgan ta‘lim o‘quvchining faqat axborot bilan ishlash qobiliyatini emas, balki uning mustaqil, tanqidiy, ongli va mas‘uliyatli fikrlashini ham rivojlantiradi. Eng muhimi, bola tayyor ma‘lumotni passiv qabul qiluvchi emas, balki axborotni tushunuvchi, savol beruvchi, tahlil qiluvchi va xulosa chiqaruvchi faol ta‘lim subyektiga aylanadi.

Shu sababli boshlang‘ich sinflarda media savodxonlikni shakllantirishni ta‘limning qo‘shimcha elementi sifatida emas, balki o‘quvchilarning funksional savodxonligi, raqamli kompetensiyasi va XXI asr ko‘nikmalarini rivojlantirishning muhim vositalaridan biri sifatida qarash maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi. Ta‘lim to‘g‘risidagi Qonun. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
2. O‘zbekiston Respublikasining ta‘lim va raqamli texnologiyalarni rivojlantirishga oid normativ-huquqiy hujjatlari.

3. UNESCO. Media and Information Literacy: Curriculum for Teachers. Paris: UNESCO, 2011.
4. UNESCO. Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines. Paris: UNESCO, 2013.
5. Buckingham D. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. Cambridge: Polity Press, 2003.
6. Hobbs R. Digital and Media Literacy: A Plan of Action. Washington, DC: Aspen Institute, 2010.
7. Livingstone S. Media Literacy and the Challenge of New Information and Communication Technologies. The Communication Review, 2004.
8. Potter W. J. Media Literacy. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2019.
9. OECD. PISA 2018 Assessment and Analytical Framework. Paris: OECD Publishing, 2019.
10. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2020. Geneva: World Economic Forum, 2020.